

Sosyal Aktörler ve Deneyimler Dergisi (SADED)

Journal of Social Actors and Experiences

e-ISSN: 3023-6134

To Cite This Article: Kılınç Olgaç, B., & Han, B. (2024). "Serbest Zaman Sosyolojisi" Kitap İncelemesi. *Sosyal Aktörler ve Deneyimler Dergisi (SADED)*, 2, 68-75.

Geliş Tarihi: 15.05.2024

Kabul Tarihi: 27.06.2024

Ç. Yayınlanma Tarihi: 30.06.2024

"SERBEST ZAMANLAR SOSYOLOJİSİ" KİTAP İNCELEMESİ

Book Review "Sociology of Free Times"

Belkis KILINÇ OLGAÇ^{14,15}
Büşra HAN¹⁶

Öz

Uyku ve iş dışında kendimizi bulmak ve onu yaşamak için elimizde tek araç olarak serbest zaman kalmıştır. Modern dünyada pek çok anlamda tehdit altında olan insanın kendine ait olan serbest zamanı, bunu nasıl yaşadığı Barış Şentuna'nın yazmış olduğu "*Serbest Zamanlar Sosyolojisi*" isimli kitabın konusudur. Bu kitap serbest zamanlar kavramına dair kapsamlı felsefi ve sosyolojik perspektif geliştirmektedir. Bu kitap aynı zamanda serbest zamanı tarihsel bir perspektif ile de ele almıştır. Serbest zamanlarının tarihçesi üzerinden popüler rekreasyon örneği ile toplumların serbest zaman üzerinden nasıl tasarlanmaya çalışıldığı gösterilmeye çalışılmıştır. Serbest zamanın yeni odağı olan alışveriş merkezleri, tüketime dönüşen serbest zaman, Baudrillard ve diğer post-modern teorisyenler üzerinden incelenmiştir. Dünya literatüründe serbest zaman ile ilgili yapılan başlıca çalışmalara yer verilerek, Türkiye örneği tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Serbest zaman, boş zaman, rekreasyon.

Abstract

Apart from sleep and work, free time is the only tool we have left to find ourselves and live it. Our own free time, which is under threat in many ways in the modern world, and how we live it is the subject of this book. This book develops the concept of leisure from a comprehensive philosophical and sociological perspective. In this book, the etymology of the concept of free time is discussed in all its dimensions. This book also discusses free time from a historical perspective. Through the history of free time, it has been tried to show how societies are tried to be designed through free time, with the example of popular recreation. Shopping malls, the new temples of free time, and free time transformed into consumption have been examined through Baudrillard and other post-modern theorists. The main studies on leisure time in the world literature are included and the Turkish example is discussed.

Keywords: Leisure, free time, recreation.

¹⁴ Sorumlu Yazar/Corresponding Author: belkiskilinc@gmail.com

¹⁵ Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans, Balıkesir/Türkiye, ORCID: 0009-0009-1184-5627

¹⁶ Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans, Balıkesir/Türkiye, ORCID: 0000-0003-2153-2789

Serbest zaman hayatımızın içinden bir parçadır. Serbest zamanın toplumlarda anlamı değişiklikler göstermektedir. Bu yazı Çizgi Yayınevi tarafından yayımlanan Barış Şentuna'nın Serbest Zamanlar Sosyolojisi adlı kitabının tanıtılmasını amaçlamaktadır. Kitabın her bir bölümü özetlenmiş ve sonunda tüm kitaba dair yorum yapılmıştır.

Sosyolojik bağlamda serbest zaman kitapta on başlık altında ele alınmıştır. Serbest zamanlar sosyolojisi bağlamında ilk önce kavramın anlamları ve etimolojileri ile başlayarak sonrasında kuramsal anlamda ele alınmıştır.

Sosyolojik Perspektif ve Boş Zaman bölümünde; kavramlar sosyal olguların tarihi ve kültürü bağlamında çok yönlü ele alınmıştır. Günlük hayatta sık düşünülen ve kullanılan boş vakit ve serbest zaman kültür ile bir arada ele alındığında daha önemli olmaktadır. Boş zaman algısı kelimenin kaynaklı olarak gereksiz ve önemsiz görülmektedir. Bu sebeple kelimelerin anlamları önemlidir.

Boş Zaman Kavramları ve Etimolojileri I bölümünde; bu kavramlar daha geniş anlamda ve detaylı ele alınmaktadır. Serbest zaman, rekreasyon, oyun ve aynı zamanda kavramın kendisi yani boş zaman kavramları anlamlandırılmaktadır. İlk olarak oyun kavramı, Huizinga tarafından ortaya çıkmıştır. Ona göre oyun anlayışı, ciddi olmayan, oyuncuyu içine alan, maddi çıkarı olmayan ve sosyal grubu destekleyen eylemlerdir. Oyun, biyolojik yapının ötesine geçmektedir. Huizinga'nın tanımına eleştiri getiren Coillois, oyunun özgür, bağımsız, sonucunun belli olmaması, ürün elde edilmemesi, kurallarının olması ve kurgusal olması özelliklerine vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda oyunun tipolojisi olarak, müsabaka oyunları, şans oyunları, rol ve denge oyunları olarak ele almaktadır.

Boş Zaman Kavramları ve Etimolojileri II bölümünde; boş zaman kavramını ayrı ayrı ele alarak ilk önce boş, sonra zaman kelimelerinin etimolojilerine bakılmıştır. Boş, Türkçe bir kelimedir. Zamanla hürlük ve serbestlik anlamına gelmiştir. Boş zamanın diğer dillerde tam olarak bir çevirisi yoktur. TDK'ye göre boş sözcüğü hiçbir şeyi olmayan, dolu karşıtı olarak daha çok olumsuz anlam barındırır. Serbest zaman kelimesi dilimize Latince olan, bir şey yapmak için fırsat anlamına gelen "leisir" kelimesinden gelmektedir. Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre hiçbir şeye bağlı olmayan anlamıyla birlikte, zaman kelimesini de barındıran anlamı da bulunmaktadır. Son olarak rekreasyon kelimesi de yenilenme anlamına gelen Latince bir kelimedenden gelmiştir. Üniversitelerde bölümü olan bu kelime daha çok içinde turizmi barındırmaktadır. Kelime anlamı olarak, insanların boş zamanda katıldıkları ve yaptıkları etkinlikleri açıklamaktadır. Kelimelerin toplumdaki anlamlarının da önemli olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü toplumda boş zamana ilişkin olumsuz algı nedeniyle, "*kimsenin boş zamanı yoktur*" düşüncesi hakimdir. Ama serbest zamanın varlığına ve kişilerin sahip olduğu serbest zamana ilişkin tasavvurlar vardır.

Serbest Zaman Sosyolojisi Teorileri bölümünde; bu alana ilişkin ilk kuramcılar olarak anılan Kaplan ve Veblen ele alınmıştır. Serbest zamanı teorilerinde adını sıkça duyduğumuz Max Kaplan, serbest zamanı tanımlarken kişinin kendi kararı ile olan etkinliği, psikolojik olarak iyi gelmesini, rekreasyon için olasılık sağlayacağını ve pozitif beklentiyi içereceğini vurgulamaktadır. Kaynakların uygunluğu, sınırlı bilgi, zaman ve para yetersizliği, sosyal çevrenin düşünceleri, sosyal ve ahlaki düşünceler, özgürlüğü kesintiye uğratmaktadır. Yani özgürce yarattığımız bir serbest zamanın varlığından bahsetmenin zorluğunu anlatır Kaplan. Thorstein Veblen ise; bu kavramı sosyal sınıfla tartışmaları içerisinde ele almaktadır. Serbest zaman kullanan kişileri bir sınıf olarak nitelendirmiştir. Serbest zamanın ya zenginliği ya da sosyal statüyü göstereceği düşüncesi bulunmaktadır. Hayat döngüsü içinde gerçek bir serbest zaman olanağını sorgulamaktadır Veblen. İnsanın hayat döngüsü içerisinde

uyku, çocukluk, okul, çalışma dünyası ve emeklilik gibi evreler bulunmaktadır. Çocuk, okul döneminde zamanını okul ve ödevlerle geçirerek yaşamın içinde yer alır ve serbest zamanın azlığını, çocuk oyun dahi oynayamadığında gözlemlersiniz. Mezun olduğunda çalışma hayatının başlamasıyla serbest zamanı yakalaması daha da güçleşir. Emeklilik ise, serbest zamanın en çok olduğu dönemdir. Çalışma hayatı olarak görülmeyen ancak çok iş yükünün bulunduğu ev hanımlığı ise iş olarak değil serbest zaman olarak görülmektedir. Bu sebeple iş ve serbest zaman ayırımı yapmamız gerekmektedir. Neulinger paradigması burada önemlidir. Bu paradigma bize şunu söyler; bir eylem ya da eylemsizlik kişinin özgür seçimi ise serbest zaman, zorunlu yapılan bir aktivite ise iş olarak nitelendirilmektedir. Burada önemli olan bir diğer nokta ise serbest zamanda hissedilen özgürlüğün sahte bir özgürlük olup olmadığıdır. Eylemin kendisinin üretim mi tüketim mi olduğu serbest zamanın özgür olup olmadığını bize söyler. Serbest zaman aktiviteyi içinde barındırır, çünkü yapılan aktivitelerde ekipmanlar için veya gidilen yer için tüketim içerisinde yer alırız. Serbest zamanın aktivite olmasının belli bir formu vardır. Burada önemli olan aktif üretim ve pasif tüketici olunmasıdır. Futbol bu duruma örnek verilebilir. Futbol sosyal rolleri ve sosyal sistemleri oluşturmaktadır. Bu durumda işlevselci model söz konusudur. Parsonsçu işlevselcilik, serbest zamanı rahatlama olarak görmektedir. Roberts, serbest zamanın sosyal sistemi takviye etmek, stresi atmak, takım çalışmasını aşılama, yetenekleri geliştirmeye fırsat vermek ve kişiyi korumak gibi fonksiyonlarının olduğunu aktarmaktadır. Bir başka işlevselci yaklaşım olarak Parker, yayılma ve telafi kavramlarını ele alır. Serbest zaman aktiviteleri iş aktivitelerinin devamıdır ve aynı zamanda iş sırasında yaşanan tatsızlığı gidermek için yapılmaktadır. Neo-Marksist bakış açısına dayanan Clarke ve Critcher ise; iş ve serbest zaman arasındaki ilişkisinin sadece öneriden oluştuğunu, zayıf bir işlevsel analiz sunduğunu, sosyal aktivitenin sosyal sistem ile bağdaştığını, serbest zamanın iş deneyiminin bir fonksiyonu olduğunu, bireye az önem verildiğini, kültürel bir refleks olduğunu ve kapsayıcı olmadığını vurgulayarak Parker'e karşı çıkmaktadır. Serbest zamanı ciddi ve sıradan olarak ele alan Stebbins ise; kariyer ile serbest zamanın birleşimi olabileceğinden söz eder. Bu sebeple *ciddi serbest zaman* için azim, kariyer takip etmenin, kişisel eforun, kişiye yararın, aktivite ile özdeşleşmenin ve aktivitenin karakterinin önemli olduğunu açıklamaktadır. *Sıradan serbest zaman* ise; oyun, rahatlama, pasif eğlence, aktif eğlence, sosyalleşme ve algıların harekete geçirilmesini içermektedir. Serbest zaman, aktiviteler açısından önemli olduğu gibi zihin açısından da öneme sahiptir. Zaman olarak, aktivite olarak ve deneyim olarak serbest zamanın kullanımı Neulinger tarafından ayrıştırılmıştır. Serbest zamanda yaptığımız eylemler hem zihinsel hem de manevi anlam taşımaktadır. Kişinin ruhuyla arasındaki bağı güçlendirmektedir.

Serbest Zaman ve Rekreasyonun Tarihi bölümünde; ilkel toplumlarda popüler oyunların sporla birleştirilmiş savaş oyunları şeklinde oyunlar olduğuna dikkat çekilmektedir. Antik Mısır kültüründe erkekler avlanma, balık, boks ve çelik çomak gibi fiziksel sporlarla uğraştılar. Fiziksel güçlerini ortaya koymak için uzun mesafeli koşular düzenlediler. Antik Yunan kültüründe şehir devletlerinde kültürel ve felsefi gelişim en üst düzeye ulaşmıştır. Boş zamanlarında Antik Yunanlılar, spora ve en önemlisi de öğrenmeye büyük ilgi duymuşlardır. Atinalıların dengeli insan modelini ve idealini gerçekleştirmeye çalıştığı bilinmektedir. Bu model asker, atlet, sanatçı, devlet adamı ve felsefecinin birleşiminden oluşuyordu. Atinalı filozoflar zihnin ve bedenın beraber ve uyum içerisinde hareket etmesinin farkına varmışlardı. Oyunun sağlıklı sosyal çocuklar yetiştirmekteki önemini görmüşlerdi. Hayatta kalmaya odaklanan, zihniyle değil de elleriyle çalışan kişiler, derin düşünme ve yönetime katılım erdemlerinden yoksun kaldılar. Aristoteles'e göre sanatçının ya da ticaret erbabının hayatı mükemmellikten çok uzaktır. Mükemmel vatandaş olabilmek için serbest zamana sahip olmak gerekir. Bu yüzden çiftçiler de mükemmel vatandaş olamazlar. Sadece gerçekten özgür insanlar serbest

zamanda aktiviteleri için hazırlıklıdır. Çünkü onlar özgür ve onurlu bir insan için gerekli eğitimi almışlardır. Aristokratların dışında kalan kısım ise, dar ve sınırlı bir eğitim almış ve serbest zaman aktivitelerini gerçekleştiremeyecek konumdadır. Olimpiyat oyunlarının tarihi, milattan önce 766 yılına kadar eskiye gider. Olimpiyat oyunları, her dört yılda bir Olympia kentinde Yunanların en büyük tanrısı Zeus adına düzenlenen oyunlardır. Kadınların ve kölelerin olimpiyat oyunlarına katılması yasaktı. Öte yandan kadınlar, Zeus'un eşi Hera için kendi oyunlarını düzenlerlerdi. Olimpiyat oyunları halen devam etmekte ve dünyanın ekran başında izlediği büyük spor organizasyonu olma özelliğini taşımaktadır.

Antik Roma kültüründe ise çoğu Romalı yaşamak için çok çalışırdı. Zenginler dahi çok az serbest zamana sahipti. Romalılarda orta sınıf insanların en sıklıkla katıldıkları boş zaman aktivitesi, gladyatör dövüşlerini izlemek olmuştur. Gladyatör dövüşleri sadece bir eğlence değildi, aynı zamanda sosyal kontrolü sağlamak ve gözdağı vermek için de kullanılırdı. Asur, Babil, Mısır, Antik Yunan ve Roma dönemlerinde ve orta Çağ boyunca rekreasyon, oyun ve serbest zamanın rollerinden bahsedilmektedir. Bazı aktiviteleri yasaklamada ya da belirlemede temel kısmı oluşturan toplumsal ve dini sınıflar, rekreasyonel ilişkileri etkileyen en önemli faktörlerden birisidir. Olimpiyat oyunlarını yasaklayan da bu zihniyet olmuştur. Olimpiyat oyunları Theodoisos tarafından "pagan oyunları" oldukları gerekçesiyle yasaklanmıştır.

1300'lü yıllarda Orta çağ Avrupası'nda modern Avrupa'nın doğuşunun temelleri atılmıştır. Dönemin sanatçıları olarak Michelangelo, Leonardo Da Vinci, William Shakespeare, Cervantes gibi isimler karşımıza çıkmaktadır. Soylu insanların sponsorluğu altında tiyatro ve opera evleri yapılmış, aktörler, şarkıcılar, müzisyenler aranır hale gelmiştir. Bu zamanlar ayrıca macera zamanı olarak da bilinir. İnsanların dünyaya ve diğer insanlara karşı olan ilgisi artmış, bilinmeyen diğerleri keşfetmek için tehlikeli yolculuklara çıkmaya başlamışlardır. 18. yüzyılın sonlarında oyuna karşı düşünceler değişmiştir ve oyunlar belirgin bir şekilde artmaya başlamıştır. Avrupa'da ise krallığa ait arsa ve bahçeler halka açılmış ve bazıları ünlü parklar haline getirilmiştir. Yeni dünyada yeni İngiltere'deki köyler dışında, park yapımı için planlar yapılmaya başlanmıştır. Halkın serbest zamanlarında kullanması için açık alanlar belirlenmiştir. Aynı zamanda 18. yüzyılın başlarında ormanlık alan ve vahşi yaşamı korumak için de çalışmalar yapılmıştır.

19. yüzyıl boyunca, Avrupa ve Amerika'da çok büyük sosyal değişiklikler meydana gelmiştir. Avrupa'dan büyük göç dalgaları oluşmuştur. Bilimsel bilgiler ilerlemiş ve demokrasi gelişmeye başlamıştır. Diğer faktörlerden ziyade, rekreasyon ve serbest zaman üzerindeki etkili olan en önemli faktör endüstri devrimidir. 20. yüzyıl başlarında serbest zamanlar oldukça basit bir şekilde yapılırken, rekreasyon akımı Amerika ve Kanada'da başlamıştır. 1868'de çalışma saatlerini kısıtlamak için bir kongre kurulur. 19. yüzyılın son yarısı boyunca serbest zamana olan ilgi artmış ve serbest zaman ortaya çıkmaya başlamıştır. Fakat oyunla ilgili bazı korkular ve serbest zamanın açığa çıkmayan rolünün ne olduğu hakkında sorular sormaya başlanmıştır. 1876'da Amerika'nın önde gelen gazetecisi Harace Greeley şunu gözlemlemiştir; sanat ve bilim için öğretmenler olmasına rağmen hiç oyun profesörü yok. Ve şu soruyu sordu: "Kim bize serbest zamanlarımızda ve eğlenirken nasıl başarılı olabileceğimizi öğretecek?" Bu yeni kavram endüstriyel devrimin beklenen kaçınılmaz bir sonucu haline gelmiştir. Tüm sınıflar için yararlı serbest zaman etkinliklerine ve rekreasyon programlarına ihtiyaç duyulmuştur. Terim olarak rekreasyon hareketleri kavramı; serbest zamanında yapılan aktivitelerin betimlenmesi ve organize edilmesi olarak kullanılmıştır. Bu gelişmeler 19. yüzyılda dört ana temele dayandırılmıştır:

1. Yetişkinlerin eğitim hareketleri,

2. Ulus, devlet ve belediye parklarının gelişimi,
3. Yerleşim yerleri ve ulusal gönüllü organizasyonların gelişimi,
4. Şehir ve kasabalarda oyun alanlarının gelişimi.

20. yüzyılın başlangıcı, Amerikalıların büyük çoğunluğu için büyüyen ekonomi ve reel fırsatların artması açısından heyecan verici bir dönemdir. Amerika'daki ilk büyük park, New York'taki Central Park'tır. Central Park farklı tasarım ve felsefesi ile diğer büyük şehirleri de etkilemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte, toplum her türlü rekreasyon faaliyetlerine daha fazla katılmıştır. Rekreasyon hareketleri gelişmeye devam ederken haftalık çalışma saatlerinin azaltılması ve boş zamanın artırılması gibi bir başka trend de oluşmaktadır. Büyük buhran döneminde ise halkın serbest zamana ve rekreasyona ilgisi artmıştır. Büyük Buhran-İkinci Dünya Savaşı Amerikan toplumlarında, birçok program, yeterince erkek iş gücünün olmaması ve kısıtlı ulaşım imkanlarından dolayı yarım kalmıştır. Fakat parklarda, savaşa destek olmak için yeni programlar oluşturmuştur. Milyonlarca insan olumsuz etkileyen İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra büyük sayıda genç çift evlenmişlerdir. Birkaç yıl içerisinde bu yeni evlenen çiftler şehir merkezlerine veya şehir çevrelerine, yeni varoşlara yerleşmiştir. Şehirlerin etrafında oluşan bu yerleşim alanlarında rekreasyon, önemli bir sorun haline gelmiştir. Birçok yerleşim merkezi, kısa sürede yeni rekreasyon alanları ve parklar kurmuş, personel istihdam etmiş ve yeni programlar geliştirmiştir. Aynı zamanda şehir merkezlerindeki popülasyon da hızlı bir şekilde değişmiştir.

Popüler Rekreasyon: Bir Toplum Tasarlama başlıklı bölümde; Viktoria devrindeki gelişmeler ele alınmaktadır. İngiltere'de bu devirde ortaya çıkmış iki kavram vardır. Bu devir, Büyük Britanya imparatorluğunun Sanayi Devrimi sonrasında en zengin olduğu ve refaha kavuştuğu devir olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde İngiliz toplumunda köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Bu periyot İngiltere'nin en zengin olduğu dönemdir. Yaklaşık bir asır süren bu dönemde 40.000'e yakın roman yazıldığı söylenir. Ayrıca dönemin başlangıcında şehir nüfusu %20 iken 1901'de Kraliçe Victoria öldüğünde %75'i olduğu söylenir. Popüler rekreasyon, Viktoria döneminde ve çeşitli modernleşen toplumlarda baskın sınıflarının ve grupların hâkim olması düşüncesidir. Buna göre belirli sporlara katılım sağlıklı ve disiplinli bir iş gücü yaratacaktır. Rasyonel rekreasyon, 19. yüzyıl İngiltere'sinin ortasında reforma dayalı ahlaki bir projedir. Buna göre geleneksel popüler rekreasyon aktiviteleri gibi aktivitelere endüstri devrimi öncesi aktiviteler de diyebiliriz. Bu dönemde meydana gelen festivallerde ve toplanmalarda ekseriyetle insanların aşırı derecede sarhoş oldukları ve halkı rahatsız edecek davranışlarda buldukları söylenir. Oyunlar kilise bahçelerinde oynanmakta ve bazı oyunlar kan dökülmesine, akabinde başkaldırıya yol açmaktadır. İngiliz toplumunda meydana gelen değişimler ve sosyal hareketlilik neticesinde, gündelik hayat çok büyük değişimlere uğrar ve bununla birlikte popüler rekreasyon da çok büyük değişimler geçirir. Bundan böyle iş ve serbest zaman birbirinden ayrılmaz hale gelmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısındaki rekreasyon aktiviteleri, kendiliğinden önceki rekreasyon aktivitelerinden ayrılır. Sadece yeni teknoloji ve sosyal grupların oluşması ile ilgili değil, aynı zamanda kişilerin endüstrileşmiş toplum içerisinde serbest seçimleri dolayısıyla da yepyeni boyutlar almıştır. Endüstriyel kapitalist toplumda iş disiplini olarak oyun disiplininin geliştirilmesi ve bu sayede sosyal kontrolün sağlanması temel amaç olmuştur. Otoriteler sokak rekreasyonunu üç ana sebepten dolayı yasaklamak istemişlerdir:

1. Kamusal alandaki rahatlığın gecekondulaşma ile yok olması,
2. Sokak oyunlarının ahlaki olmaması ve fazla derecede toplumsal olmaları,

3. Büyük sosyal gruplara tehdit teşkil etmesi.

Dolayısıyla otoriteler endüstri öncesi sokak rekreasyonuna karşı savaştılar. Otoriteler ilk olarak güçlerini ve yasaklamalarını kan içeren spor organizasyonlarına yönelik olarak uyguladılar. Horoz dövüşlerini, boğa ve köpek arasındaki dövüşleri ve diğer hayvanlar arasındaki dövüşleri yasakladılar. 1882 yılında yüksek mahkeme böyle bir dövüşü izlemeye gelenleri neredeyse suçlu buldu. Mahkemelerin ısrarlı tavırları sonucunda sokak dövüşleri sona erdi.

Yeni Dünya: Tüketim Toplumu ve Serbest Zaman bölümünde; tüketim toplumunun ve kitlesel medyanın etkileri ele alınmaktadır. Buna göre teknolojinin artışı ile birlikte verimlilik de artış göstermiştir. İnsanlar daha az emekle daha çok üretmeye başlar hale gelmiştir. Bunun en önemli sonucu ise kişiler için artan zaman olmuştur. Bireyler artık serbest zamanlarında da birer tüketim makinasına dönüşmeye başlamışlardır. Çünkü insanlar tükettikçe, üretim de varlığını sürdürmeye devam edecektir. İletişim modern toplumunun artık vazgeçilmez unsurlarındandır. Kitle iletişim araçlarının sağladığı olanaklar yaşamımızı kolaylaştırmakta ve her şeyi giderek daha hızlı gerçekleştirmektedir. İnsanlar teknolojinin sağladığı bu kolaylığı her yerde görmek istemekte ve görmeyince de sıkılmaya başlamaktadırlar. Kitle iletişim araçlarını en etkili faktörü ise televizyondur. Örneğin Türk televizyonlarında 10 yerli kanalda 49 yerli dizi gösterilirken, bunlardan 31 tanesi bir yıl içinde yayından kaldırılmıştır. Bunun tek sebebi, insanların ellerinde tuttuğu sihirli tuşla başka bir kanala geçmesi ya da geçmemesidir. Tam da bu sebepten var olmak için yapımcılar sosyolojiye ihtiyaç duymaktadırlar. Serbest zaman sosyolojisi bu sektör için de ayrı bir önem kazanmıştır. Her yıl hepimizin karşılaştığı yılbaşı, sevgililer günü ya da anne ve babalar günü gibi faaliyetler tamamen moda ve Batı kaynaklıdır. Bu günlerin oluşmasında küreselleşmenin de etkisi görülmektedir. Medya bu süreçte oldukça etkili bir faktördür. Tüketim toplumunda birey, tüketici kimliği ile ön plana çıkmaktadır. Söz konusu tüketim ise herhangi bir ihtiyacı karşılamaktan ziyade prestij kazanma, diğerlerinden farklı olduğunu ya da bir gruba bağlı olduğunu hissettirme, kimlik edinme, statü değiştirme ya da modern olma gibi daha çok simgesel değerler adına yapılmaktadır. İnsanların daha çok tüketmelerini sağlayan diğer önemli faktörlerden biri de alışveriş merkezleridir. Reklamlar ise, bireyleri tüketime yönlendirmekle birlikte zamanla kültürel bir boyut kazanmıştır. Tüketim arzının bu artışı ile birlikte tüketim toplumu ortaya çıkmıştır. Tüketimin görünür olduğu alanlar ise çoğu zaman boş zaman etkinlikleridir. Boş zaman etkinliği olarak nitelendirdiğimiz bu zamanlar, çoğu zaman aslında tam olarak boş geçmeyen, bazen bir televizyon karşısında bazen ise alışveriş merkezinde geçirdiğimiz bazen ise arkadaş grubunun içerisinde iken yine teknoloji ile bağlantıyı koparmadan geçirdiğimiz zamanlardır. Aslında boş zaman kavramına en çok yakışan zaman dilimi çocukluk dönemidir. Yine de boş zamanın modern toplumdaki anlamı, yeniden üretimin gerçekleştiği daha çok tüketime ayrılan bir zaman dilimidir.

Yeni Dünya: Serbest Zaman ve Rekreasyon Sosyolojisi Teorileri bölümünde; konuya ilişkin çeşitli teorik yaklaşımlardan söz edilmektedir. Serbest zamanın önemli bir fonksiyonu tüketimle alakalıdır. Bir ekonominin üretim ve dağıtım ayakları kendi ürünleri ve sağladığı servisler için bir markete ve pazara ihtiyaç duymaktadır. Pazar kavramının en büyük iki bileşeni; arz ve taleptir. Rojek'e göre kapitalist toplumlarda çalışanların serbest zamanı onların enerjilerini tekrar toplamalarını, işçi sınıfının yeniden üretimini ve kapitalist üretim için bir araya gelen bütünleşmiş pazarı sağlaması için yeterlidir. Onlar kendilerini geliştirmek için boş zamana sahip değildir. Bu artı değerleri pompalamak için bir araç olarak kapitalist sınıf tarafından dönüştürülür. Serbest zaman düşünüldüğünde en büyük paya hala daha büyük marketler sahiptir. Şu anda serbest zaman ekonominin en azından en büyük

üçüncü sektörünü oluşturmaktadır. Bu alan hızla çoğalan ve katlanarak artan girişimcilere yeni yatırım alanları ve iş imkanları sunmaktadır. Turizm, spor, medya ve popüler kültür ve bunlarla alakalı donanım, giyim, teçhizat, tesis ve destek sektör tarafından sağlanmaktadır.

Serbest zaman tüketimlerinin ekonomideki başka bir fonksiyonel boyutu iş gücüdür. Temel ihtiyaçların ötesinde, bir hayatı ne daha güzel hale getirir? İş ortamında verilenlerin dışında, iş verimini artırmak için ne tür uygun pekiştiriciler verilebilir? Kısacası, çalışanların çabasını, verimini ve bağlılığını artırmak için ne tür bir ödül mekanizması kullanılabilir? Uzun saatler boyunca çalışan insanları ödüllendirmek gerekir ki, onların yeniden coşkuyla üretime katılımı gerçekleşebilsin. Serbest zaman bunun için çok net bir cevaptır. Sadece seyahat, uzun hafta sonları veya az çalışma saatleri değil, ayrıca olanaklar sağlayarak, serbest zaman, çalışanlara kendini gerçekleştirme imkânı sağlar.

Etkisi artarak devam eden rekreasyon; eğlence merkezleri, popüler eğlence, turizm, geziler, video oyunları, CD'ler, sağlık ve fitness kulüpleri ve diğer serbest zaman etkinlikleri ve bazı tamamlayıcıları ile büyük bir endüstri olarak tasvir edilmektedir. Açık havada yapılan rekreasyon, paraşütle atlama, tüplü dalış, botla dolaşma, avlanma, balık tutma, kayak gibi bazı aktiviteler için pahalı aletlerin kullanımı ise gitgide artmaktadır. Yetişkin bekarlar için internet üzerinden flört etme, sosyal ilişki kurmanın yeni bir şeklini oluştururken, video oyunları, yarışmalar ve sanal gerçeklikler insanları yeni oyun setlerine maruz bırakmayı tercih eder. Aslında insan serbest zamanlarında eğlenmek için özgür değildir. Onun serbest zaman tüketimi endüstri tarafından belirlenir; almış olduğu ürünler gibi. Serbest zaman ile ilgili en önemli eleştiri ise, serbest zamanın metalaştırılmasıdır. Bu eleştirinin iddiasına göre, daha fazla tüketime neden olan serbest zaman hayatı daha da insanlıktan çıkartmakta ve makineleştirmektedir. Bu bakış açısında, hayat satın alınan bir şey değildir ve anlam satın alınamaz. Yukarıda bahsedilen eleştiri aşağıdaki gibi alt unsurdan oluşmaktadır:

1. Serbest zaman bir sosyal statü göstergesi haline gelmiştir.
2. Tüketim zevk almaktan daha fazlasıdır ve ekonomiye edilgen bir şekilde katılımdır.
3. Serbest zamanı bir zenginlik olarak sınıflandırmak hiç de zor değildir.
4. İnsanların temel ihtiyaçlarının ötesinde bir ekonomik güce sahip olduğu bir durumda başka ihtiyaçları ortaya çıkacaktır.
5. Serbest zaman iş ve aile gibi metalaştırılmıştır. Bir tüketim olarak tanımlanabilir. Serbest zaman özgürlüğü bir alım gücü olarak algılanmıştır.

Tüm bunların aksine boş zaman, ekonomik bir karşılığı olmamak koşuluyla değişik etkinliklere katılım yoluyla değerlendirilebilecek bir zamandır. Boş zaman demek, herhangi bir üretken iş yapmadan geçirilen zaman demektir. Fakat bu tanım, boş zamanı tam olarak kapsasa bile yine de bir miktar eksiktir ve şu yanlış anlaşılmayı doğurabilir: insan boş zamanında sistemin dışına çıkar. Zira boş zaman, Baudrillard'ın da söylediği gibi tüketim alanından bağımsız düşünülemez. Boş zamanı etkinlikleri genel olarak geriye giden etkinliklerle, modern çalışma biçimlerinden önceki bir biçimle (ufak tefek tamirat işleri, zanaatkarlık, koleksiyon, balık avlamak gibi) karakterize edilir.

Serbest Zaman ve Rekreasyon Sosyolojisi Üzerine Dünyada Yapılan Çalışmalar bölümünde; serbest zaman üzerine dünyadaki sosyolojik çalışmaların genel özelliklerine değinilmektedir. Buna göre serbest zaman sosyolojisi dünya genelinde çalışılmakta olan bir konudur. Serbest zaman kavramını etkileyen kültürel ve sosyal faktörler incelenmiştir. Aynı zamanda, serbest zamanın sağlık veya akademik gibi farklı değişkenlerle olan ilişkileri de araştırılmıştır. Genel olarak çıkarılan sonuçlar ise

serbest zamanın önemi ve rekreatif aktivitelere katılımın pozitif etkileridir. Rekreasyon faaliyetleri aynı zamanda, insanların yaşam kaliteleri ve sağlıklarını artırmıştır.

Kitapta genel olarak, boş zaman, oyun, serbest zaman, rekreasyon kavramları tartışılmış, tarihçeleriyle birlikte irdelenmiştir. Bunları yaparken kültürel anlamlar da göz ardı etmemiştir. Yazar ideal serbest zamanı adım adım anlatırken şunları söyler: Serbest zamanımızdaki aktiviteler bir üretim içermelidir. Yine bu aktiviteler zihin ve bedenin uyum içinde olduğu aktiviteler olmalıdır. Görev değil isteyerek ve gönüllü yapılmalıdır. Serbest zamana bir düzenleme olarak rekreasyona ihtiyaç duymaktadır. Toplumun her kesimini içermelidir. Kaliteli ve özgür serbest zamanın varlığı kapitalizmin emrinde olan kitle iletişim araçlarından bağımsız olmalıdır. Yazar kitapta serbest zamanın ne olduğunu sade, anlaşılır ve detaylı olarak açıklarken toplumsal ve bireysel öneriler vermeyi de unutmamıştır.

KAYNAKÇA

Şentuna, B. (2023). Serbest Zamanlar Sosyolojisi. Çizgi Kitapevi.